

EGY FEMINISTA EKLÉZSIA IRATA A II. SZÁZADBÓL?

HUBAI PÉTER

Az egyik legkorábbi fennmaradt keresztény irat¹ szerint, akik a Krisztus misztériumába bevették, azok között immár nincsen sem zsidó, sem hellén, nincsen sem szolga sem szabad, nincsen sem férfi sem nő.² Krisztusban minden társadalmi különbség, így a nemi (gender) különbség is megszűnik. Ám alig egy évtizeddel később³ ugyanez a szerző Kisázsia felől immár Görögország felé fordulva azt írja, hogy amint az a keresztények között *mindenütt elterjedt* (ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησιαῖς τῶν ἁγίων), az asszonyok a kultuszközösségben – Korinthosban is – hallgassanak, azaz ne ragadják magukhoz az aktív szerepet, hanem passzívan viselkedjenek.⁴ Több mint egy nemzedékkal később⁵ egy a kutatók többségének konszenzusa szerinti pseudonym irat a tekintélyes apostol nevében még hangsúlyosabban fogalmazza meg ugyanezt: az asszony teljes önálarendeléssel (ἐν πάσῃ ὑποταγῇ) csendben tanuljon, a tanítást nem engedem meg neki, sem hogy a férfin uralkodjék.⁶ Ezen a felfogáson aligha csodálkozunk, hisz az megfelel a patriarchális társadalom felfogásának, inkább az elsőnek a társadalmi korlátokat lebontó, szinte utópisztikus hangvételére kapjuk föl a fejünket. A theológiatörténet a XX. századig alapvetően, de néhány kivételtől eltekintve lényegében mind a mai napig is így látja és láttatja a nők szerepét, és az Új Szövetség nagy nőalakjainak értelmezését is ebbe a patriarchális klisébe illesztette: anya (Mária), konyha (Márta), szexualitás (Magdalai Mária). Ám mégis figyelemreméltó, hogy mi tette szükségessé a korszak általános vélekedésének megfelelő magatartásformájának – az asszony hallgasson a gyülekezetben – ennyire hangsúlyos tárgyalását. Ki vonta volna kétségbe a társadalmi konszenzust?

Korunk feminista theológiája erre a kihívásra (többek között) néhány korai apokrif irattal válaszol. Johanna Brankaer azt mondja: „Ezeknek az iratoknak a

¹ Legkorábbi feltételezhető dátum 48 körül.

² Gal 3,28.

³ 54, 55 vagy 56 tavaszán.

⁴ 1Kor 14,34.

⁵ II. sz. eleje, vagy 130 körül.

⁶ 1Tim 2,11–12 – Továbbá az asszony engedelmessékedjék a férjének: Eph 5,22–24; Kol 3,18; Tit 2,5; 1Pt 3,1–5.

szubverzív jellege abban mutatkozik meg, hogy nőknek, akik rendszerint alárendeltettek, különleges spirituális szerepet tulajdonítottak”,⁷ s feltételezik, hogy ez egyfajta társadalmi realitásnak feleltethet meg. Az iskolapélda a BG (= ”Berolinensis Gnosticus”) Mária evangéliuma szokott lenni.⁸

Jóllehet a Papyrus Berolinensis 8502-t Carl Reinhardt 1896-ban vette meg Kairóban, s még ugyanabban az évben át is adta a berlini egyiptomi gyűjteménynek, és bár Carl Schmidt azonnal írt is egy rövid jelentést a Porosz Akadémia Sitzungsberichte-jében,⁹ a publikáció mégis több mint fél évszázadot késett. Schmidt közléséből kitűnik, hogy akkor még nem ismerte föl a Mária evangéliumát, azt a János apokryphon részének vélte. Később mégis ő készítette elő a kódexet publikálásra, ám kalamitások sora miatt nem került nyomdába, majd csak Walter C. Till adta ki először 1955-ben.¹⁰ Az ekkor megismert – ám igazán figyelemre nem méltatott – szöveghez a két görög fragmentum¹¹ tartalmi vonatkozásban csak annyit tett hozzá, amennyi általában a szövegvariánsokba belefér. A kopt kéziratot paleográfiai alapon az V. századra datálják, a két görög töredék jelentőségét az adja, hogy a III. században, esetleg annak elején íródtak, így magát az evangélium szövegét a II. századra szokták datálni. A ma kezünkben levő kopt szöveg az egykor leírtaknak csak mintegy 45%-a, mert sajnálatos módon az első hat oldal elveszett, és a 11–14. oldalak is hiányoznak. Így természetesen a tartalmát is csak részben ismerjük.

Talán ez is az oka annak, hogy a kutatás megosztott a tekintetben, hogy az általunk ismert Mária szerinti evangélium egységes mű-e, vagy két független részből lett összeszerkesztve, netán háromból. Ez az evangélium Máriát (a koptban: Mariham) fontos szerephez juttatja, de nem mondja ki, hogy az Új Szövetségben megjelenő hat Mária¹² közül melyikről van szó. Ennek ellenére konszenzus van abban, hogy nem Jézus anyjáról van szó, s mivel további négy Mária valószínűtlen, így adódik a Magdalai Mária. A Μαγδαληνή-nek nevezett Mária a Genezáreti-tó partján található Magdala nevű városból származhatott (amely a nevét egy ḿḡḡ-ról,

⁷ JOHANNA BRANKAER: *Die Gnosis. Texte und Kommentar*. Marixverlag, Wiesbaden, 2010, 112.

⁸ Mária evangéliumát egy másféle megközelítésben tárgyalja HUBAI Péter: A lélek felemelkedése. Egy apokaliptikus mitológéma Mária evangéliumában, *Collegium Doctorum. Magyar református teológia* 12 (2016/2) 227–240.

⁹ CARL SCHMIDT: „Ein vorirenaeisches gnostisches Originalwerk in koptischer Sprache”, *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin* (1896), 839–847.

¹⁰ WALTER C. TILL: *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berolinensis 8502*, Akademie-Verlag, Berlin, 1955.

¹¹ John Rylands Library P. 463 és P.Oxy 3525 (Oxford).

¹² 1. Jézus anyja; 2. Magdalai Mária; 3. Bethániai Mária (Márta testvére): Lk 10,38–42; Jn 11,1–12,8; 4. (ifj.) Jakab és József anyja a keresztt alatt: Mk 15,40; Mt 27,55; Lk 23,49, Jézus teste megkenésekor: Mk 16,1; Lk 23,56, a feltámadásnál: Mk 16,2–7; Mt 28,1–7; Lk 24,1–7; 5) Klopás felesége: Jn 19,25; 6) Márk anyja, Jeruzsálemben volt háza: Act 12,12.

toronyerődítményről kapta). Ez a galileai asszony, akiből Jézus hét démont űzött ki,¹³ Jézus leghűségesebb női tanítványának bizonyult. A személyéhez kapcsolt, a kora középkor óta élő balhit, hogy céda lett volna, az Új Szövetségből nemcsak hogy nem igazolható, hanem kifejezetten valószínűtlen is.¹⁴ Mária hűségesen ragaszkodott az Úrhoz, s ő is fölment Galileából Jeruzsálembe, majd pedig ott állt a keresztnél – amikor a férfiak nem voltak ott – gyászolva,¹⁵ ott volt, amikor Jézust eltemették,¹⁶ ő (is) elment kenetet vásárolni,¹⁷ és húsvétkor a sírhoz is, hogy megkenjék Jézus testét.¹⁸ Amikor a férfiak még nem tudnak a feltámasztásról – lévén a Magdalai Mária a legelső tanú¹⁹ –, ő szalad el hozzájuk elvinni a jó hírt.²⁰ A negyedik evangélium még arról is tud, hogy Jézus a feltámadás után külön is megjelent a Magdalai Máriának, és külön kijelentést adott neki, s arra vonatkozó parancsot, hogy azt a tanítványoknak adja át.²¹ Ezért Pál értelmében²² jogosan nevezhetnénk apostolnak is. Természetesen Mária szerethette Jézust, mint ahogy Jézus is szerethette Máriát – de hogy ez szerelmi vagy házassági viszony²³ lett volna, azt az Új Szövetség alapján a fantázia birodalmába kell utalnunk.

Mária evangéliumának Máriája szintén a tanítványoknak mond el a Megváltótól származó, előttük ismeretlen kijelentéseket. Az evangéliumnak a kódex 7. oldalán kezdődő része a Megváltó válaszait tartalmazza Péter kérdésére, majd

¹³ Lk 8,2.

¹⁴ Héródés Antipas galileai tetrarcha (Kr. e. 4–Kr. u. 39.) intézője nem valószínű, hogy kétes személyek társaságát nyilvánosan megtúrta volna a környezetében (Lk 8,3). A megszállott nőt inszinuáló apokrif hagyomány kialakulásában nagy szerepe lehetett a hibás exegézisnek, mely Lk 7,37 név nélküli asszonyát, aki - közelebről meghatározatlan módon - ἀμαρτωλός volt, paráznává tette, majd minden alap nélkül azonosította Lk 8,2 Máriájával. A Máriával foglalkozó kutatók véleménye szerint ez, a kánon segítségével szőtt apokrif mitográfusi munka - ha nem is tudatosan - legkésőbb I. Gergely pápától (590–604) fogva jó szolgálatot tett az irányba, hogy egy prominens női tanítványt (bűnbánó) prostituálttá téve kiszorítson a férfi dominált egyházi hierarchiából.

¹⁵ Mk 15,40–41; Jn 19,25.

¹⁶ Mk 15,47.

¹⁷ Mk 16,1.

¹⁸ Mk 16,2–9; Lk 24,1–10.

¹⁹ Mk 16,9.

²⁰ Mk 16,10; Lk 24,9–10.

²¹ Jn 20,11–18.

²² 1Kor 9,1.

²³ A szépirodalmi művektől vagy folklóremlékektől itt eltekintünk. Az egyetlen szóba jöhető dokumentum, a 2012-ben Karen L. King által a római koptológiai kongresszuson bemutatott „Jézus felesége evangélium” lett volna, ám a papiruszfragmentum a témában már korán megszólaló koptológusok többségének véleménye szerint hamisítványnak tekintendő. – Ariel Sabar oknyomozó újságírónak nem sokkal később a The Atlantic 2016 júliusi számában megjelent „The Unbelievable Tale of Jesus’s Wife” című cikke nyomán már azt is tudjuk, hogy a hamisítvány Walter Fritznek, egy egykori berlini egyiptológus hallgatónak köszönhető.

Jézus búcsúja és távozása után Mária vigasztalja a tanítványokat és adja tovább a neki adott kijelentést. A szöveg a 10. oldal után megszakad, és csak a 15. oldaltól ismerjük, ahol egy a lélek túlvilági útjáról szóló beszámolóba csöppenünk bele. Ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy az irat több részből lett összeszerkesztve, akkor ez a második egység. A beszámoló végén derül ki, hogy a beszélő Mária volt. A hátralevő 17–19. oldalakon egy párbeszéd bontakozik ki András, Péter, Mária és Lévi között. Én az általános vélekedéstől eltérően elképzelhetőnek tartom azt is, hogy ez nem a második egység második fele, hanem egy önálló harmadik egység.

Az evangélium redakciója és a mű keletkezésének kora befolyásolhatja az értelmezést is. Mivel a MarEv új szövetségét személyeket említ, olyan allúziókat tartalmaz, mint például „akinek van füle a hallásra, hallja!”,²⁴ „Békesség legyen veletek! Az én békességemet hozzátok létre! Óvakodjatok, nehogy valaki megtévesszen benneteket, azt mondván, «Íme itt», vagy «Íme ott», ugyanis az Ember Fia bensőtökben létezik. Őt kövessétek!”,²⁵ „prédikáljátok az Ország evangéliumát!”²⁶ Ennek alapján a kutatás arra jutott, hogy a MarEv ismeri és felhasználja a kanonikus evangéliumokat, és így azoktól bizonyos értelemben függő viszonyban van, és természetesen azoknál később is keletkezett. Így a MarEv viszonylag kései (II. század második fele), következésképpen önálló forrásértékkel nem rendelkező irat. Én ezt másképp látom.

Az evangélium első részében, a Megváltó távozása után²⁷

fömlt Mária, mindegyiküket köszöntötte, azt mondta testvéreinek:

– Ne sírjatok, és ne szomorkodjatok, se ne kételkedjétek! Mert az ő kegyelme teljesen veletek lesz, és megóv titeket. Inkább magasztaljuk az ő nagyságát, mert készen állt (= hajlandó volt) érettünk, emberré lett érettünk.

²⁴ 8,10–11.

²⁵ 8,14–20.

²⁶ 8,21–22.

²⁷ 9,12–10,23 - Az összes kopt szöveget saját fordításomban közlöm. A fordítás filológiai problémáira, a más fordításoktól való eltérések megindoklására itt nincs lehetőség, ezeket egy átfogó tanulmányban szándéksom közzétenni.

MarEv szövegkiadásai közül az alábbiakat párhuzamosan használom: WALTER TILL (szerk.): *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berolinensis 8502, zweite erw. Aufl. bearbeitet von Hans-Martin Schenke*, Akademie Verlag, Berlin, 1972; ROBERT McLACHLAN WILSON - GEORGE W. MACRAE: „The Gospel of Mary”, in DOUGLAS M. PARROTT (szerk.): *Nag Hammadi Codices V, 2–5 and VI with Papyrus Berolinensis 8502, 1 and 4*. Brill, Leiden, 1979. (NHS XI); CHRISTOPHER TUCKETT: *The Gospel of Mary*, Oxford University Press, Oxford, 2007. A papirusz facsimiléjét közzéteszi CHRISTOPHER TUCKETT fenti műve, valamint KAREN L. KING: *The Gospel of Mary of Magdala. Jesus and the First Woman Apostle*, Polebridge Press, Santa Rosa, CA 2003.

Mikor Mária ezeket mondotta, szívüket a „jó” felé fordította, és elkezdtek a [Meváltó] szavairól elmélkedni.

Péter azt mondta Máriának:

– Húgom, tudjuk, hogy a Megváltó jobban szeretett téged a többi asszonynál. Mondd el nekünk a Megváltó szavait, amelyekre emlékszel, amelyeket tudsz, mi (pedig) nem, még csak nem (is) hallottuk.

Mária felelt és mondta:

– Ami előletek elrejtett, azt ki fogom jelenteni nektek, és elkezdte nekik ezeket az igéket mondani: Én – mondta – láttam az Urat látomásban, és azt mondtam neki: Uram, láttalak ma téged látomásban.

Ő pedig felelt és azt mondta nekem:

– Boldog vagy, mert nem inogsz meg, amikor engem látsz. Ahol ugyanis az értelem, ott van a kincs.

Mondtam neki:

– Uram, most aki a látomást látja, az a lélekkel, vagy a szellemmel látja azt?

A Megváltó felelt és mondta:

– Nem a lélekkel látja, sem nem a szellemmel, hanem az értelemmel, amely e kettő között van, az az, amely a látomást látja, és az az, amely [...]

Az apokaliptikus szakasz után pedig ezt olvassuk:²⁸

Amikor Mária ezeket elmondta, elhallgatott, mert eddig szólt hozzá a Megváltó. András pedig felelt, ezt mondván a testvéreknek:

– Mondjátok el, mit szóltok ahhoz, azt illetően, amit elmondott. Én ugyanis nem hiszem, hogy a Megváltó ezeket mondta. Hisz vajon ezek a tanítások (nemde más gondolatok?

Felelt Péter mondván ezeket az ilyenfajta dolgokat illetően, (és) megkérdezte őket a Megváltóról:

– Vajon beszélt ő egy asszonnyal, előlünk titkolva, nem nyíltan? Nekünk is meg kell térnünk? Hallgassunk mindnyájan órá (fem)? Őt választotta inkább, mint minket? Akkor Mária sírt, (és azt) mondta Péternek:

– Testvérem, Péter, mit gondolsz? Mit gondolsz hát, hogy én ezeket csak szívemben gondoltam, vagy hazudok a Megváltóról?

Lévi felelt és azt mondta Péternek:

– Péter, mindig dühösködő vagy. Most látom, mint erőlködsz ezzel az asszonnyal, (úgy) mint az ellenségek. Ha azonban a Megváltó őt méltóvá tette, kicsoda vagy te, hogy elvesd őt? Teljes bizonyossággal ismeri őt a Megváltó, ezért *jobban szerette őt, mint minket*. Inkább szégyenkezzünk, öltözzük fel a tökéletes embert,

²⁸ 17,7–19,2.

szerezzük meg őt magunknak, ahogy nekünk megparancsolta, és prédikáljuk az evangéliumot anélkül, hogy más rendelkezést, vagy más törvényt tennénk azon kívül, amit a Megváltó mondott. [(Akkor Lévi ezeket mondta)], és kezdtek elmenni, hogy hirde[ttesék] (az evangélium), és hogy prédikáljanak.

Az első szakaszban az elárvult tanítványok nevében Péter kéri Máriát, hogy mondja el nekik mindazon dolgokat, melyeket a Megváltó úgy mondott el, hogy a tanítványok nem hallották azt. Ezzel egyfelől elismerte azt a (banális) tényt, hogy nem mindig lehettek ott, amikor Jézus tanított, Jézusnak nem minden tanítását ismerik, másfelől elismerte azt a nyilván mindannyiuknak ismert tényt is, hogy Mária azért is lehet több kijelentés tanúja, mert „tudjuk, hogy a Megváltó jobban szeretett téged a többi asszonynál”. Ez a hódoló megjegyzés a Magdalai Máriát minden nő fölé emeli, magasabbra, mint akár Jézus anyja (akinek nevét János nem őrizte meg, akit Pál egyáltalán nem említ, és akiről a kánoni evangéliumok is följegyzik, hogy ambivalens viszonyban volt fiával).²⁹ MarEv-ban nemcsak Jézus emelte föl a Magdalai Máriát a női nem csúcsára, hanem a tanítványok is, és ezt Péter nyilvánossá is teszi. Ez az állítás bizonyosan azt jelenti, hogy az ógyháznak azokban a gyülekezeteiben, ahol a MarEv-t olvasták, annak kisugárzása érezhető volt – és ebből a kéziratok száma alapján (figyelembe véve az azok által kijelölt szűk idősávot) feltételezhetjük, hogy jó néhány lehetett – Máriát kitüntetett tekintélye miatt tisztelték.

Számunkra meglepő módon Mária válaszában nem a galileai vándorlások során elhangzott beszédek adják tovább, hanem egy vízióban közölt kijelentést. Ez hasonlít Pál apostol meghatározó vallási élményéhez, de a Magdalai Máriának János 20-ban a Feltámadottal leírt találkozásához is. Amint bárki, akinek ilyen meghatározó vallási élménye volt, tiltakoznék az ellen, hogy ez csupán fantáziálás lett volna, a MarEv-ban maga a Megváltó mondja, hogy aki a víziót látja, az a *nous* által lesz képes erre.

Ami Mária – itt nem idézett – beszédéből töredékesen megmaradt, az egy olyan ezoterikus kijelentés, amelyet bizonytalannak tekinthetünk gnosztikusnak. Nem csoda, hogy András első reakciója hitetlenkedés és elutasítás, melynek alapja a neki idegen tanítás, ami összeférhetetlen az általa Jézustól hallottakkal (tegyük fel: a szinoptikusok hagyományával). Tükröződése ez annak az egyházsociológiai ténynek, hogy a Mária-követő keresztény-gnosztikus gyülekezetekben szembe kellett nézni azzal az elutasító attitűddel, mely egy másik Jézus-tradíció nyomán emezt nem tartotta elfogadhatónak (egy évszázaddal később már eretnekként rekesztette ki). A háritás azonban sokkal durvábban és más érvekkel történik Péter szájából. Mária adekvát módon fogalmazza meg: Péter személyeskedő, őt nőiségében támadó sértegetéssel

²⁹ Lk 2,48–51; Jn 2,1–11; Mk 3,31–35; Lk 11, 27–28.

fordul felé, s próbálja megerősíteni hegemon pozícióját. Az evangélium redakciója szempontjából figyelemre méltó, hogy míg az első egységben Péter elismeri Mária kitüntetett szerepét, itt teljesen elvitatja azt – mintha nem is ugyanaz a két személy állna előttünk. Ám itt már nemcsak a Magdalai Máriáról van szó, hanem minden nőről: „Vajon beszélt ő egy asszonnyal, előlünk titkolva, nem nyíltan?” A tagadó választ provokáló kérdés a gyülekezet szempontjából azt üzeni, hogy nő nem lehet magasabb pozícióban az egyházban, mint a férfi, hisz nőnek nem lehet olyan, a Megváltótól kapott kijelentése, amit férfi ne bírna. Amíg András a konkrét kijelentést tartotta idegenszerűnek, de Mária személyét, valamint a női egyházfelőljárói pozíciót nem bírálta, addig Péter elvi alapon vitatja el ennek lehetőségét.

Az irat mögött egy keresztény-gnosztikus gyülekezetet kell látnunk, melyben a női vezetés legitimitását próbálják elvitatni – MarEv szerint minden bizonnyal sikertelenül, mert egy újabb tanítvány lép be a párbeszédbe, Lévi. Ő nemcsak Péter vezetői kvalitását kérdőjelezi meg azzal, hogy őt „mindig dühösködő”-nek nevezi, hanem tanítványváltára is méltatlannak tartja: ki vagy te, hogy a Megváltóval szembehelyezkedhetsz? Ennél megsemmisítőbb bírálatot aligha mondhatna egy magát tanítványi aspirációkkal élre állító trónpretendenssel szemben. Lévi azonban Mária mellett is tanúskodik: „Teljes bizonyossággal ismeri őt a Megváltó, ezért *jobban szerette őt, mint minket!*” Ez lényegesen több annál, mint amit Péter a 10,1–3-ban mond, Máriát Jézus nemcsak a többi asszonynál szerette jobban, hanem a férfi tanítványoknál is, beleértve magát Lévit, sőt még Pétert is. Mária áll az élen, tekintélye Péterét és a többi tanítványét is megelőzi, mert a Megváltó mindegyiküknél jobban szerette őt. Mária tehát – az evangéliumát használó keresztény-gnosztikus közösségben – legitim egyházi vezető, a Megváltó szeretete legitimálja őt. Szerepe megfelel annak, ami a jánosi teológia gyülekezeteiben a Szeretett Tanítványé, mivel itt ő a legjobban szeretett.

Hogy a Magdalai Mária nagy tekintéllyel rendelkezett, annak emlékét több gnosztikus irat polémiája megőrizte. A *Pistis Sophia* így tanúskodik erről:

Előlépett Péter és azt mondta Jézusnak:

Nem fogjuk tudni ezt a nőt (t. i. Máriát) elviselni, mert elveszi tőlünk a lehetőséget, és nem hagyja, hogy közülünk bárki beszéljen, hanem mindig ő beszél.³⁰

Péter itt is a vezető pozíció miatt féltékenykedik. Hasonló gondolat szólal meg a *Tamás evangélium* 114. logionjában.

Simon Péter mondta nekik:

Bárcsak távozna Mária közülünk, mert az asszonyok nem méltóak az életre!

³⁰ *Pistis Sophia* 36.

Jézus mondta:

Íme, én bíztni fogom őt, hogy férfivá teszem; hogy ő is élő szellemmé legyen, amely hozzátok, férfiakhoz hasonlít. Mert minden asszony, aki férfivá lesz, be fog menni a mennyek királyságába.

Mária – Jézus kijelentése szerint – nem „távozik” a férfi tanítványok közül, de pozícióját különös módon úgy őrzi meg, hogy Jézus őt is férfivá teszi. A különös képzetre itt most nem térünk ki.³¹ A *Fülöp evangélium*³² is tud arról, hogy Jézus jobban szerette Máriát, mint a tanítványokat.

A Szótér társa Mária Magdaléné, és az [Úr szere]tte őt jobban, mint az összes tanítványt, és meg szokta őt csókolni a [száján / arcán] sokszor.

A többi tanítvány [...]

Mondták neki:

– Miért szereted őt jobban, mint minket?

Felelt a Szótér, mondta nékik:

– Miért nem szeretlek titeket úgy, mint őt?³³

Egy vak és egy látó között, mikor sötétben vannak, nincs különbség.

Amikor kivilágosodik, akkor a látó látni fogja a fényt, és az, aki vak, sötétben marad majd.

A „jobban szeretett” Mária a példabeszédben a látó, a tanítványok: a vak. A jelen *aión* sötétjében egyformán nem látnak. Ám amikor fölvirrad, kiderül kettejük között a különbség: a látó a fényen látni fog, a vak – noha már kiviláglott – továbbra is sötétben botorkál. Mária pneumatikus, ezért szereti őt a Szótér, a tanítványok hylikusok.

Ha most megpróbálunk feleletet adni a címben fölvetett kérdésre – Egy feminista eklézsia irata a II. századból? –, akkor arra egyértelmű nemmel válaszolunk. Az Imperium Romanumban a II. században ilyet keresni anakronizmus. A gender-kutatók már annak örülhetnek, ha egy korabeli szöveg nem hangsúlyozottan patriarchális, hanem kiegyenlítően tárgyalja a két nemet. De olykor a látszat még itt is csal.

Például Jakab levele 4,4 úgy tűnhet, mint a paráznság kiegyenlített megítélése (nemcsak a nők, hanem a férfiak is megítéltetnek), mert mindkét nem egyformán vétkezik: „μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἶδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστίν; Parázna *férfiak és asszonyok* [μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες], nem tudjátok-é, hogy a világ barátsága ellenségeskedés Istennel?”

³¹ HUBAI PÉTER: „Az asszonyok nem méltók az életre”, *Egyház és Világ* I (1990/2) 5–7.

³² NHC II. 63,34–64,9.

³³ Szó szerint: az ő módján.

Csakhogy ma már tudjuk, hogy Károli Gáspár fordítása a Textus Receptus orosz szövegén nyugszik, mert a [μοιχοὶ καὶ] betoldást a jobb szövegek nem tartalmazzák, az csak ⲛ² P Ψ 311 sy^h toldaléka. Aki a hímnemű μοιχοὶ-t szövegjavítás céljából betoldotta, az félreértette, vagy átértelmezte a szöveg mondandóját (ennek következménye lett az egyenjogúsítás). Azt tette már egy évezreddel korábban, mint amit a XX. században elvártunk: nemcsak a parázna nők, hanem a férfiak is ellenségesek Istennel – nincs köztük gender különbség. Jakab levelének szövege azonban nem erről szól: a parázna nők (a magyarázók egybecsengő véleménye szerint) nem a női nemet diszkreditálják. Ez itt egy Hóseásig visszanyúló kép – YHWH és a szövetségét megtörő Izrael képe, illetve ennek alapján (az Isten ellenében) a világgal szövetkező ἐκκλησία – ők a „parázna asszonyok”. Ebben a prófétai képben, amelyre utalás történik, a (μοιχοὶ) férfiaknak nincs helyük, e képes beszédben a parázna nővel (nőekkel) szemben levő pozícióban, ahol a férfit várnók, ott Isten van – a görög szöveg betoldása a prófétai theológiát lapos moralizálássá változtatta.

MarEv sem feminista. Amiért a harc folyik, az egyfajta törekvés arra, hogy a hivatal mellett (ami kétezer év óta a férfiaké) megjelenhessék, ne legyen elnyomva egy-egy karizmatikus vezető, akik között – mert a *pneuma* nem válogat – lehet nő is, férfi is. Ha a címben említett feminista *eklézsiát* le mertük volna fordítani, és egyházat mondtunk volna, még félrevezetőbb lett volna a kérdés. Mindaz, amit ma egyházon értünk, valószínűleg a MarEv keletkezésének kora után alakult olyanná, ahogy mi ismerjük. Említettük, hogy azt senki nem teszi a II. század második fele elé. Én azonban Péter kérdéséből indulok ki, melyre ő az irat kontextusában egyértelműen tagadó választ vár: „Vajon beszélt ő egy asszonnyal, előlünk titkolva, nem nyíltan?” Úgy gondolom, hogy ha a mű szerzője ismerte volna a János evangéliumot, akkor Péterrel ezt a kérdést – melyre csakis egy asszertív *nem* választ várhatott – nem tetethette volna így fel. Ám a kérdésre a válasz – *igen*, beszélt. Jézus bizony beszélt a samáriai asszonnyal úgy, hogy egyetlen tanítványa sem volt jelen, s ekkor szól az asszony a Messiás/Krisztusról, mire Jézus így felel: én vagyok az, aki veled beszélek.³⁴ De a már említett látomás is ilyen, amikor a Feltámadott épp Mária Magdalénának jelenik meg: az asszony itt is egyedül van, és Jézus azt a kijelentést adja, hogy „felmegyek az én Atyámhoz és a ti Atyátokhoz, és az én Istenemhez és a ti Istenetekhez”.³⁵ A MarEv nemcsak Jánost nem ismerte, de a szinoptikusok írott formája sem volt neki elérhető, így mindezekről független tradíciónak kell tartanunk. Nem biztos, hogy azoknál, vagy hogy mindegyiküknél korábbi, mint ahogy bizonyos, hogy a Jézusról szóló elbeszélése történetileg nem hitelesebb. Ám nagyon korai, vagy a II. század elejéről származik, vagy talán még korábbi. Gyülekezete (és annak struktúrái) épp ugyanabban a forrási stádiumban

³⁴ Jn 4,25–26.

³⁵ Jn 20,11–18, kül. 17.

voltak, mint a szinoptikusok mögött álló, vagy a János mögött álló gyülekezetek. Nemhogy hegemonia nem volt még, de az egyes gyülekezeteken belül sem alakult ki a határozott vezetési struktúra. (Hogy ez hogyan alakult, és milyen nehézségei voltak, abba bepillantást engednek Pál levelei.) Ebben a helyzetben, a MarEv írásának helyén (amelyről nem tudjuk, hol volt) feminista gyülekezet aligha volt, ám egy erős – talán karizmatikus – vezető (is) lehetett.